

УДК 81'374.2-029: 81'373.6(038)

**М. М. Жовнір**

Вищий державний навчальний заклад України  
«Українська медична стоматологічна академія», медичний коледж  
**Кореляція значень слова світський у словнику й дискурсі**

**Жовнір М. М. Кореляція значень слова світський у словнику й дискурсі.** У статті розглянуто особливості дискурсивного й кодифікованого значення комунікативно актуального для сучасного вітчизняного соціуму слова світський. Установлено відмінність теперішнього і класичного трактування світськості як знакового елемента української реальності. Лексемі світський проаналізовано в контексті появи нового тезаурусу, осучаснення лексико-семантичної системи та її значеннєвої адаптації до посутніх вітчизняних і світових соціокультурних процесів, зокрема популяризації культурно-елітарного способу життя. Окреслено контекстуальний континуум лексеми світський.

**Ключові слова:** лексема, текст, дискурс, контекст, семантика, асоціативний експеримент, світський, гламурний.

**Жовнір М. Н. Корреляция значений слова светский в словаре и дискурсе.** Статья посвящена рассмотрению особенностей дискурсивного и кодифицированного значения актуального для современного отечественного социума слова светский. Установлены отличия нынешнего и традиционного толкования светскости как знакового элемента украинской реальности. Лексема светский проанализирована в контексте формирования нового тезауруса, изменений и смысловой адаптации лексико-семантической системы к важным отечественным и мировым социокультурным процессам, в частности, популяризации культурно-элитарного образа жизни. Обозначен контекстуальный континуум лексеми светский.

**Ключевые слова:** лексема, текст, дискурс, контекст, семантика, ассоциативный эксперимент, светский, гламурный.

**Zhovnir M. M. Correlation of senses of word society in a dictionary and discourse.** The article deals with the discursive senses of word society and its corresponding sense in the dictionary. The article considers the problem of lexical combinability as an indicator of ideal correlation between the discursive and corresponding dictionary meanings. The analysis is carried out on the example of modern, classic fiction literature and mass media texts. The paper presents the classification and description of the contextual meaning of the word society. The author has divided all contexts into traditional and unconventional (modern). The semantic transformation of secularism, as a specific phenomenon of the Ukrainian culture was traced.

Reality is dynamic, so various social, historical and cultural processes assist appearance of new lexemes, their senses and lexicographic representations. At the beginning of XXI century the elite way of life became very popular in our country. As a result of changing lifestyles word combinations with component society has been spread and quickly became popular. The novelty of investigation lies in presentation of noticeable differences between present and classic interpretation of this word.

**Key words:** lexeme, text, discourse, context, semantics, associative experiment, society, glamorous.

Рефлекси гіперінтенсивної популяризації культурно-елітарної сфери й актуалізації світськості як вагомого складника сьогочасного трибу життя відображено у дискурсі. Будучи закріпленими в офіційних лексикографічних джерелах, усі похідні від слова *світ* є сьгодні функційно активними. Це підтверджує актуальність обраної теми. Стиль, манера поведінки, взаємини і спілкування у світському форматі стали об'єктами досліджень Н. Д. Арутюнової, В. В. Дементьева, Г. М. Горлової, І. В. Костіної, К. Ф. Седова, Й. А. Стерніна, В. В. Феніної та ін.

Мета розвідки – з'ясувати особливості кореляції кодифікованого й дискурсивного значення слова *світський*. Досягнення окресленої цілі передбачає вирішення низки завдань: 1) подати словникові тлумачення лексеми *світський* (як похідної від *світ*); 2) дослідити сучасне потрактування й синтагматичні зв'язки розглядуваної словесної одиниці; 3) виявити

й диференціювати контексти вживання лексеми *світський*.

Відомо, що найбільш чутливою до зовнішніх чинників впливу є лексична семантика й саме вона найвиразніше відображає динаміку мови. Зважаючи на це, адекватно подати в сучасних словниках можливі смислові трансформації досить важко. Максимально охопити лексичне й семантичне багатство української мови майже неможливо, адже постійний рух у межах мовної системи перешкоджає цьому. Модифікації на значеннєвому рівні важко фіксувати, бо слово – це саме та ланка, що поєднує прямі й переносні семантичні парадигми. Слово, за О. О. Потєбнею, «призначене бути посередником між новим сприйняттям і попереднім запасом думки» [7:127]. Сміливо критикуючи механічне опанування мови, відомий теоретик писав: «Як правило, ми розглядаємо слово в тому вигляді, як воно подається в словниках. Це аналогічно тому, якби ми розглядали рослину, якою вона є в гербарії, тобто не так, як вона живе, а як штучно підготовлена до цілей пізнання» [7:3].

Якщо так, то релевантною ознакою контекстів є консерватизм. Оминуту увагою цей факт не можна, адже цілісне, живе відображення картини мовного простору без урахування особливостей сучасного вжитку слова і ймовірних змін його значення порушується, тому для адекватного розуміння необхідне залучення асоціативного тла, що актуалізує конотативний, аксіологічний, стилістичний плани значення.

На основі загального аналізу матеріалів тлумачних словників української мови постає картина розлогої лексикографічної фіксації слова *світ* і його похідних – *світський*, *світськість*. У словнику староукраїнської мови XIV – XV ст. номінації *світ*, *світськість* не зафіксовано, але подано тлумачення похідної лексеми *світський* як «не духовний» [3:321]. Б. Д. Грінченко у своєму «Словарі української мови» тлумачить *світський* як «живущий в світі» [2:110]. Традиція такого потрактування актуальна й сьогодні. Так, *світ* – це «обмежене коло людей, що складає вищий прошарок привілейованих класів буржуазно-дворянського суспільства» [9:84]; *світський* – «не церковний, не духовний», «хто не має духовного сану», «який відповідає вимогам світу» [9:97]; *світськість* – «властивість за значенням світський» [9:97]. Стає очевидним, що у розглядуваних дефініціях експліковано низку релевантних ознак на позначення світськості, зокрема *відсутність зв'язку із церковним, божественним началом, аристократизм, елітарність, влада*. Описові характеристики употужнено можливими контекстами, адже подання ймовірної сполучуваності зі словами дає змогу досягнути точну смислову структуру слова з його тонкими значенневими відтінками. Іменник *світ* у лексикографічних працях уживаний із дієсловом *вивозити* (*вивезти*, *виводити*, *вивести*) у значенні «супроводжувати кого-небудь на світський бал, прийом і т. ін.» [9:84]; «допомагати кому-небудь забезпечити помітне становище в суспільстві, вищий рівень життя» [9:367]. Наведені приклади з художніх творів демонструють розширення сполучувальних можливостей лексеми *світ* атрибутом *вищий*: *Таких паній тільки в Варшаві можна знайти, таких милих, ласкавих, хоча й належачих [належних] до вищого світу* (Нечуй-Левицький, I, 1956, 171); *Два роки почесного вигнання на посаді голови комітету міністрів зробили графа ще більш різким у своїх судженнях про вищий світ* (Михайло Стельмах, I, 1962, 617). Отже, у тлумачних словниках подано традиційне вживання лексеми *світський* (як похідної від *світ*) у контексті реалій минулого, передовсім XIX ст. Опираючись на ці дефініції, висновуємо, що в тлумаченні досліджуваної лексеми практично не зафіксовано динаміки значень.

У наш час увагу до *світського* активізовано. Не

сторонячись ідеї того, що головним фіксатором будь-якої інформації та дискурсивного мовлення є текст, для цілісної подачі лексеми *світський* в сучасному дискурсі употужнюємо словниковий матеріал зразками різножанрових художніх творів, матеріалами мас-медійного контенту, які культура світськості використовує як поле оприявлення соціальних цінностей. Саме в них відзеркалено новий життєвий стиль, форму маскультури, політики, міжособистісних відносин.

Сучасне потрактування й синтагматичні зв'язки лексеми *світський* в українській лінгвокультурі не суперечать її кодифікованому тлумаченню. Водночас єднальні можливості вказаної словесної одиниці розширено: від *світських бесід* і *раутів*, узвичаєних ще з XIX ст., до *світських левиць*, *світських тусовок* і *пліток*, що мають значну функційно-прагматичну вагу в наш час. Дослідивши сполучуваність лексеми *світський*, усі виявлені контексти умовно поділяємо на *традиційні* і *нетрадиційні (сучасні)*. Традиційні: *бесіда, захід, вечір, коло, товариство, манери, етикет, спілкування, раут, вихід, бал, людина*, обарвлені легким присмаком аристократизму; нетрадиційні: *тусовка, тусовщик, хронікер, зірка, левиця, лев, вечірка, новини світського, розкішного життя, шоу-бізнесу*, сповнені енергетикою пафосу, епатажу та сміливого експерименту. Обидва контексти співіснують в одній дискурсивній площині, їх не варто протиставляти, логічно розглядати не осібно, а сукупно.

Оновлення суспільного прошарку, іменованого *світом*, яке можна вислідкувати в загальному потоці вітчизняних стратифікаційних трансформацій, стало спонукою до розширення сполучувальних потенцій лексеми *світський*. Контекстуальний континуум употужнено комунікативно актуальними словами на позначення сучасних і традиційних мовленневих ситуацій, зокрема заходів, процесів, явищ тощо. Вітчизняні ЗМІ, інтернет-ресурси, соціальні мережі, заголовки статей пістрявлюють від яскравого зображення світського життя сучасних селебритіс, зірок шоу-бізнесу, політичної еліти й олігархів: *Світські раути і вечірки стали настільки звичним явищем, що їх можна вже віднести до повсякденних явищ* [10]. Як комунікативно актуальне поняття *світський* детермінує максимально широкий соціальний простір сьогодення й обростає новими контекстами. Стають усталеними сполуки, які відображають реалії українського повсякдення – *світське життя, світська левиця, світська тусовиця, світська хроніка* тощо: *Поки що мені цілком вистачає роботи та реалізації творчого потенціалу в «Світських хроніках»* [6]. У загальному потоці соціального оновлення вітчизняного життя виникає потреба словесної фіксації посутніх буттєвих змін. Щоб уникнути

хаотичності й фрагментарності лінгвістичної перспекції, виділяємо такі (не єдино можливі) лексико-семантичні угруповання: 1) люди; 2) місця; 3) атрибути світськості; 4) поведінкові стандарти.

Світський культурний сегмент в Україні передовсім формують багаті й знамениті представники шоу-бізнесу, модного світу, бізнес-еліти, творчої інтелігенції, золотої молоді і навіть ключові особи вітчизняного політикуму. Потвердження цьому – у дискурсі, де активно транслюються поєднання лексеми *світський* зі словами на позначення людини, зокрема *левиця, лев, тусовиця, тусовицник, селебреті, пані, знаменитість, пара, модель, зірка, тусівка (тусовка), вечірка* тощо: *Хочу озирнутися на ту милу «світську» пару, яка сподівається прожити життя без жодної борозни на задоволеній ніці* (Роздобудько І., «Одного разу») [8:71].

Сучасні представники бомонду (подібно до денді XIX ст.) стають залежними від світського життя, підкоряються численним табу, дотримуються безлічі умовностей, не порушують межі заборон, щонайбільше прагнуть досягти світського статусу. Належність до еліти, олігархії чи сучасної інтелігенції визначають головню не особисті якості й досягнення, а зовнішні атрибути. Статус перетворюється на культ розкоші, моди, гламуру й асоціюється з конкретними персоналіями, подіями, об'єктами, місцями тощо. Порушення стандартів світського життя й багатьох пафосних стереотипів схоже на недотримання придворного етикету в аристократичній культурі і є приводом для нещадної критики та висміювання. Світський статус пов'язаний із конкретною локацією світської культури: дорогими рестораціями і готелями, закритими нічними VIP-клубами, модними бутіками, салонами преміум класу, відвідування яких – це обов'язкова практика соціалізації світських завсідників. На мовному рівні атрибут *світський* поєднано зі словами на позначення локацій та подій світської культури, як-от: *захід, подія, вечірка, вечір, бал, раут, тусовка, фуришет* тощо: *А хто ж займається виховання дитини, поки ти на світських раутах?* [6].

Українська світська культура, особливо мас-медійна, відкрито декларує культ знаменитостей, високої моди, індустрії краси, використання предметів розкоші та гедоністичний стиль життя, який не мислиться без певних статусних гламурних об'єктів, зосібна модного брендового одягу,

сучасних гаджетів, дорогих марок автівок, іменних годинників, коштовних прикрас та елітних замських будинків. Ці матеріальні символи світського життя поступово перетворено на спосіб самовираження й репрезентації в суспільстві. Світські завсідники ніби змагаються у витонченості, довершеності образів, гіперболізуючи візуальність. Закономірно, що сучасний дискурс фіксує активну сполучуваність слів *мода, убрання, журнал, життя, новина, дебют, розвага, плітка, скандал* тощо зі *світський*: *А ось чи існує по-справжньому бомонд у значенні художньої еліти – людей культури, мистецтва, котрі живуть якимось світським життям, сказати про це важко* [10].

Світське життя важко уявити без дотримання кодифікованих норм етикету, стереотипів у поведінці й мовленні. Інша сторона світського – культурна, духовна, мірилом якої не виступає матеріальна забезпеченість і статус світської персони. Не втрачають комунікативної й функційної ваги такі поняття, як *світська бесіда, світська розмова, світський етикет, світський тон, світські манери* та ін.: *Без великого бажання вести світську бесіду ти все ж продовжуєш розмову, хоча кава вже подіяла так, як вона завжди на тебе діє* [4]. Стає очевидним, що мовленнєва практика апелює і до споконвічних понять: *світський раут, світський бал, світська пані, світська леді* та ін.

Отож, на рівні повсякденної свідомості *світ, світський, світськість* і нині мисляться як щось красиве, розкішне, зразкове, до якого прагнуть, те, що є невід'ємним складником елітарного, заможного життя й корелює з новою соціальною ієрархією цінностей. Дискурсивне потрактування значення лексеми *світський* в українській мовленнєвій культурі загалом не суперечить традиційним словниковим тлумаченням. Водночас дослідження сполучуваності розглядуваної одиниці доводить, що в сучасних контекстах *світський* обростає новими значеннями або їхніми відтінками, розширюючи межі денотативної зони самого поняття. Нерідко постає проблема часткового або повного синонімічного заміщення. Відтак, перспективним бачиться розгляд функціонування лексеми *гламурний*, яка у вітчизняній лінгвокультурі стрімко набуває популярності та пропагує красивий, розкішний, для багатьох недосяжний стиль життя й суспільної поведінки.

## Література

1. Дементьев В. В. Коммуникативные ценности русской культуры : категория личности в лексике и прагматике : монография / В. В. Дементьев. – М. : Языки славянской культуры, 2013. – 337 с.
2. Грінченко Б. Д. Словарь української мови : в 4 т. / Б. Грінченко. – К. : АН УССР, 1958. – 1109 с.
3. Гумецька Л. Л. Словник староукраїнської мови XIV – XV ст. / Л. Л. Гумецька, М. І. Керницький. – К. : Наук. думка, 1978. – 591 с.

4. Ірванець О. Загальний аналіз : збірник /О. Ірванець. – Харків : Фоліо, 2010. – 219 с.
5. Олександр Васильєв розкритикував гламурних жінок [Електронний ресурс] // Promatronu. – Електрон. дані. – Режим доступу : <http://promatronu.ru/rizne/golovne/4063-oleksandr-vasilev-rozkritikovav-glamurnih-zhinok.html>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 10.04.2016.
6. Осадча К. Бачу ціль – не бачу перешкод [Електронний ресурс] / К. Осадча // Pan та pani. – Електрон. дані. – Режим доступу : <http://pan-ta-pani.com/52674-katya-osadcha-bachu-cil-ne-bachu-pereshkod.html>. – Назва з екрана. – Дата перегляду : 22.03.2016.
7. Потебня А. Эстетика и поэтика / А. Потебня. – М. : Искусство, 1976. – 613 с.
8. Роздобудько І. Одного разу / І. Роздобудько. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. – 210 с.
9. Словник української мови : в 11-ти т. / І. Білодід. – К. : Наукова думка, 1970 – 1980.
10. Шеремет Г. Чи існує таке поняття, як українська богема? [Електронний ресурс] / Г. Шеремет // День. – Електрон. дані. – Режим доступу : <http://day.kyiv.ua/uk/article/panorama-dnya/chi-isnuie-take-ponyattya-yak-ukrayinska-bogema>. – Назва з екрана. – Дата перегляду : 14.04.2016.

УДК 811.161.1'42

### **В. В. Мальцева**

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

#### **Чужое слово чуждого мира: проблематизация власти дискурса в романе Виктора Пелевина «Т»**

**Мальцева В. В. Чужое слово чуждого мира: проблематизация власти дискурса в романе Виктора Пелевина «Т».** Стаття присвячено проблемі влади дискурсу в романі В. О. Пелевіна «Т», що проявляється у конструюванні розщепленої, багатовимірної свідомості героя, підпорядкованої чужим дискурсивним форматам демиургів-крейторів. Аналіз твору виявив, що сучасна проза є простором полідискурсивності (зіткнення та взаємодії різних дискурсивних форматів, серед яких неможливо виокремити дискурс-донор та дискурс-реципієнт). Окремою формою реалізації полідискурсивності є метадискурсивність (дискурс про дискурс), що має прояв у роздумах персонажу щодо творців. Рефлексія над словом дозволяє герою надбати самосвідомість та позбутися влади чужого дискурсу.  
**Ключові слова:** дискурс, полідискурсивність, метадискурсивність, дивід, постмодернізм.

**Мальцева В. В. Чужое слово чуждого мира: проблематизация власти дискурса в романе Виктора Пелевина «Т».** Данная статья посвящена проблеме власти дискурса в романе В. О. Пелевина «Т», которая проявляется в конструировании расщепленного, многомерного сознания героя, подчиненного чужим дискурсивным форматам демиургов-крейторов. Анализ произведения показал, что современная проза является пространством полидискурсивности (столкновения и взаимодействия различных дискурсивных форматов, среди которых невозможно выделить дискурс-донор и дискурс-реципиент). Отдельной формой реализации полидискурсивности является метадискурсивность (дискурс о дискурсе), которая находит отражение в размышлениях персонажа о его творцах. Рефлексия над словом позволяет герою обрести самосознание и избавиться от власти чужого дискурса.  
**Ключевые слова:** дискурс, полидискурсивность, метадискурсивность, дивид, постмодернизм.

**Maltseva V. Stranger word of an another's world: the problem of the power of discourse in Pelevin's novel "T".** Present article deals with the study of the power of discourse, which means consciousness' dependence on some ideological discourse structures. We have found that world perception and self-awareness of the character are constructed by demiurges, creators of postmodern literary fiction. Postmodern study represents a mosaic picture of the world and gives a blend of contexts and discourses, but the most prevalent and pervasive forms of institutionalized speech are religious, philosophical, criminal and ordinary that is related to the conception of the book. Every creator transmits his own ideological meanings in a rigid orderly system of modern writing. The analysis showed that postmodern prose is a sphere of poly-discursivity, which is expressed mainly through impact and interaction of several different discourses, among which it is impossible to single out the discourse-donor and discourse-recipient. Meta-discursivity is shown in its relation to the poly-discursivity. It is said that reflection over the utterance gives the possibility to get rid from the authority of someone's discourse. Much attention is given to problem of mosaic picture of the world in its connection with the divided person's consciousness.  
**Key-words:** discourse, poly-discursivity, meta-discoursivity, human identity, postmodern.